

ЗАКАЗНИКИ У ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОМУ ФОНДІ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Досліджено кількісні показники заказників у природно-заповідному фонді Хмельницької області станом на 1.01.2019 року. Показано їх розподіл за статусом (загальнодержавного та місцевого значення), типами, та територіально в адміністративних районах Хмельницької області. Розглянуто значення і природоохоронні аспекти охорони та збереження заказників.

Ключові слова: заказники, природно-заповідний фонд, Хмельницька область.

Однією з найпоширеніших в Україні та в Хмельницькій області категорій природно-заповідних територій є заказники. Впродовж останнього десятиліття вони становили більше третини в структурі природно-заповідного фонду України за кількістю та площею, тому їх значення у збереженні біоландшафтного різноманіття України є досить важливим.

Займаючи 18 місце за площею серед адміністративних областей України, Хмельниччина тримає друге місце в Україні за відсотком заповідності, який становить 15,2%.

Станом на 1.01.2019 року до складу природно-заповідного фонду Хмельницької області входить 522 території та об'єкти, загальною площею 325686,42 га (у 2017 та 2018 роках змін у природно-заповідному фонді області не відбулось) [1, 5].

На території Хмельницької області функціонує 158 заказників, загальною площею 37563,69 га. Їх кількість становить 30,3% від загальної кількості природно-заповідних територій та об'єктів області та 11,4% їх площі (варто зазначити, що НПП «Подільські Товтри» становить 79,4% площі природно-заповідного фонду Хмельниччини).

Серед заказників Хмельницької області є 25 загальнодержавного значення та 133 місцевого значення.

Хмельницька область тримає першість за кількістю заказників загальнодержавного значення в Україні. За площею загальнодержавні заказники поступаються багатьом областям України, де їх площа більша, ніж у Хмельницькій області в 1,5-9 разів (Київська, Запорізька, Херсонська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Черкаська, Закарпатська, Вінницька, Черкаська та ін.).

За кількістю та площею заказників місцевого значення Хмельницька область поступається багатьом адміністративним областям України.

Заказники Хмельницької області представлені ландшафтним, лісовим, ботанічним, загальнозоологічним, орнітологічним, ентомологічним, гідрологічним та загальногеологічним типами. В області немає заказників іхтіологічного, палеонтологічного, карстово-спелеологічного типів.

Розподіл заказників Хмельницької області за типами подано в таблиці 1.

За типами серед заказників Хмельницької області кількісно переважають гідрологічні (52 од. 33,0%), значною є частка ботанічних (30 од., 19,0%), ландшафтних та лісових (по 28 од., 17,7%), за площею спостерігаються аналогічні тенденції (таблиця 1). В області є лише один загальногеологічний заказник.

Таблиця 1 - Розподіл заказників природно-заповідного фонду Хмельницької області за типами (станом на 01.01.2019 р.)

Типи заказників	Загально-державного значення		Місцевого значення		Загальна кількість, од.	% від загальної кількості	Загальна площа, га	% від загальної площі
	кількість, од.	площа, га	кількість, од.	площа, га				
Ландшафтні	10	4370,40	18	7313,80	28	17,7	11684,2	31,1
Лісові	1	1778,00	27	4314,90	28	17,7	6092,9	16,3
Ботанічні	9	2381,40	21	2466,30	30	19,0	4847,7	12,9
Загально-зоологічні	—	—	6	1130,50	6	3,8	1130,50	3,0
Орнітологічні	—	—	10	3689,09	10	6,3	3689,09	9,8
Ентомологічні	—	—	3	154,50	3	1,9	154,50	0,4
Гідрологічні	5	1131,00	47	8827,20	52	33,0	9958,2	26,5
Загальногеологічні	—	—	1	6,60	1	0,6	6,60	0,02
Разом	25	9660,80	133	27902,89	158	100,0	37563,69	100,02

Найбільшими за площею є «Староушицький» та «Наддністрянський» ботанічні заказники місцевого значення у Кам'янець-Подільському районі (2715,0 га та 1167,0 га відповідно), «Калюський» ландшафтний заказник місцевого значення у Новоушицькому районі (1832,0 га), «Сатанівський» лісовий заказник загальнодержавного значення у Городоцькому районі (1778,0 га), «Вовчанський» гідрологічний заказник місцевого значення у Деражнянському районі (1629,5 га), «Урочище Клиновецьке» гідрологічний заказник

місцевого значення у Ізяславському районі (1157,5 га), «Щедрівський» орнітологічний заказник місцевого значення у Летичівському районі (1150,0 га), «Іванковецький» ландшафтний заказник загальнодержавного значення у Городоцькому районі (1014,5 га) [2].

Заказники є на територіях всіх адміністративних районів Хмельницької області. Найбільша їх кількість у Кам'янець-Подільському (19 од.), Ізяславському (13 од.), Славутському (11 од.), Городоцькому та Чемеровецькому (по 10 од.) районах. За площею заказників, крім згаданих районів, вирізняються Летичівський (3280,99 га), Деражнянський (2142,5), Красилівський (2094,6 га) та Хмельницький (1462,0 га) адміністративні райони. У структурі природно-заповідного фонду Хмельницької області є природно-заповідні території та об'єкти національних природних парків. Такий підхід є виправданим для НПП «Подільські Товтри», який займає весь Кам'янець-Подільський, Чемеровецький та значну частину Городоцького адміністративного району. У цьому національному природному парку є 33 заказники, з них 15 – загальнодержавного значення [3].

Нерівномірним є розподіл заказників в адміністративних районах Хмельницької області (таблиця 2).

Табл. 2 – Територіальне розташування заказників в адміністративних районах Хмельницької області

Райони області	Загальнодержавного значення		Місцевого значення		Загальна кількість, од.	% від загальної кількості	Загальна площа, га	% від загальної площі
	кількість, од.	площа, га	кількість, од.	площа, га				
Білогірський	–	–	5	822,0	5	3,2	822,0	2,2
Вінковецький	–	–	7	353,0	7	4,4	353,0	0,9
Волочиський	1	206,0	8	520,6	9	5,7	726,6	1,9
Городоцький	5	3173,5	5	157,6	10	6,3	3331,1	8,9
Деражнянський	–	–	4	2142,5	4	2,5	2142,5	5,7
Дунаєвецький	1	244,0	6	1244,9	7	4,4	1488,9	4,0
Ізяславський	1	109,0	12	2877,9	13	8,2	2986,9	8,0
Кам'янець-Подільський	8	4257,3	11	4672,0	19	12,0	8929,3	23,8
Красилівський	–	–	9	2094,6	9	5,7	2094,6	5,6
Летичівський	3	661,9	5	2619,09	8	5,1	3280,99	8,7
Новоушицький	–	–	4	3106,3	4	2,5	3106,3	8,3
Полонський	–	–	2	582,0	2	1,3	582,0	1,5
Славутський	1	32,1	10	702,7	11	8,2	734,8	2,3
Старокостянтинівський	–	–	14	2450,4	14	8,9	2450,4	6,5
Старосинявський	–	–	4	351,5	4	2,5	351,5	0,9
Теопільський	–	–	7	356,7	7	4,4	356,7	0,9
Хмельницький	1	410,0	4	1052,0	5	3,2	1462,0	4,2
Шепетівський	–	–	4	561,8	4	2,5	561,8	1,5
Чемеровецький	4	567,0	6	170,9	10	6,3	737,9	2,0
Ярмолинецький	–	–	4	837,0	4	2,5	837,0	2,2
Разом	25	9660,8	133	27902,89	158	100,0	37454,29	100,0

До складу НПП «Мале Полісся» (Славутський, Ізяславський райони) входить 8 заказників (з них 2 – загальнодержавного значення) [4].

Серед міст обласного підпорядкування лише у Нетішині є 2 заказники місцевого значення площею 118,0 га. Заказники були і залишаються однією із основних категорій мережі територій та об'єктів природно-заповідного фонду та екологічної мережі області і мають велику природоохоронну, наукову, рекреаційну, лікувально-оздоровчу, естетичну та навчально-виховну цінність. Вони є не лише осередком збереженої живої природи та ландшафтів, але й гарним наочним посібником і безмежним джерелом знань при вивченні природничих дисциплін.

Сьогодні заказники, як й інші категорії природно-заповідного фонду, потерпають від нерегламентованого використання, надмірного, а часто і жорстокого антропогенного впливу.

Заказники Хмельницької області потребують ретельного вивчення, інвентаризації та популяризації для їх збереження серед учнівської, студентської молоді, місцевого населення, посадовців органів місцевої влади та самоврядування.

Подальший розвиток заповідної справи спрямований на розширення площі природно-заповідного фонду, створення регіональної екологічної мережі як складової національної та Всеєвропейської екомережі в контексті світової тенденції охорони і збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, а також підвищення рівня догляду та ефективності охорони природно-заповідних територій і об'єктів.

Список використаних джерел

1. Екологічний паспорт Хмельницької області за 2017 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.adm-km.gov.ua/?page_id=7157 (дата звернення : 20.04.2019).
2. Заповідні перлини Хмельниччини / Під. ред. Т.Л. Андрієнко. – Хмельницький : Інтрада, 2006. – 220 с.
3. Національний природний парк «Подільські товтри» / Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nprptovtry.org.ua> (дата звернення: 20.04.2019).
4. Національний природний парк «Мале Полісся» / Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://malepolisja.in.ua> (дата звернення : 20.04.2019).
5. Хмельницька область: Перелік територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного та місцевого значення. □ Режим доступу : <http://old.data.gov.ua/dataset/resource/хмельницька-область-перелік-територій-та-об'єктів-природно-заповідного-фонду-1> (дата звернення : 20.04.2019).

УДК 712.41

А.В. Клименко, молодший науковий співробітник
НБС імені М.М. Гршка НАН України

ВИЗНАЧЕННЯ ПАРАМЕТРІВ ВІКОВИХ ДЕРЕВ

Вікові дерева мають історичну і наукову цінність, заповідання дерев та підвищення громадської свідомості дозволяє зберігати їх від знищення.

Ключові слова: вікові дерева, визначення параметрів, власні обміри.

Згідно із Законом України до об'єктів природної спадщини відносяться багатовікові дерева (ботанічні пам'ятки природи), об'єкти садово-паркового мистецтва (поєднання паркового будівництва з природними або створеними людиною ландшафтами), ландшафтні об'єкти (природні території, які мають історичну цінність) [3]. Вікові дерева є об'єктами природно-заповідного фонду (ПЗФ). Вони прикрашають парки, сквери, вулиці. Найбільш цікавий асортимент дерев знаходиться на території колишніх розплідників, старовинних парків та садіб, учбових закладів, санаторіїв, дендропарків, ботанічних садів, приватних колекцій. Унікальні багатовікові дерева, що вже отримали статус „ботанічної пам'ятки природи” та занесені в реєстри мають велику наукову, екологічну, історичну та естетичну цінність. Пам'ятки природи можуть розташовуватися на території інших об'єктів природно-заповідного фонду. Багатовікові дерева (ботанічні пам'ятки природи) відносяться до об'єктів природної спадщини, за умови отримання належного статусу, згідно з чинним законодавством України повинні підлягати охороні поряд з іншими об'єктами історико-культурної спадщини та природно-заповідного фонду. Визначенням багатовікових деревних рослин та їх заповіданням до недавнього часу займалися співробітники Київського еколого-культурного центру. Кожне вікове дерево є цінним, бо воно може бути показником тривалості життя та досягнення граничних розмірів різних видів в конкретних умовах зростання.

Заповідання багатовікових дерев дозволяє зберігати їх на територіях, де намічено будівництво, де вони можуть постраждати від підпалу або спилування. Головну роботу по збору матеріалу, складанню реєстру-довідника вікових дерев провели співробітники Київського еколого-культурного центру (КЕКС). [5] Вони організували їх охорону та лікування, залучили до цієї справи комісії Київради, небайдужих громадян та молодь. Для підвищення громадської свідомості написані брошури «Дерева-патріархи», укладачі: Зубович М.П., Кваша В.В. Брошуру «Видатні вікові дерева Києва» можна прочитати на сайті КЕКС. Але ця робота не закінчена. Переважна більшість деревних рослин „ботанічних пам'яток природи” є представниками родини букових – дубів. Але крім дубів серед вікових та особисто цінних деревних рослин є багато інших видів дерев. Вікові дерева, що розташовані на закритих територіях, не завжди внесені до реєстрів, тому їх також треба виявити та надати їм статус „ботанічної пам'ятки природи”. Але швидкість росту різних видів дерев відрізняється. Тому треба правильно визначити їх параметри. До того ж, діаметри стовбурів дерев одного й того ж виду та віку більше у рослин, що ростуть на відкритих ділянках, ніж у насадженнях.

Співробітники Київського еколого-культурного центру розробили формулу визначення віку деяких видів дерев. $L = KxS$, де L – вік дерева, K – коефіцієнт, S – обхват стовбура дерева. [5] Але в лісівництві частіше використовують діаметр стовбура на висоті грудей, бо тоді визначення параметрів проводити зручніше навіть одній людині без помічників.

До того ж в реєстрі-довіднику цінних видів вікових дерев та кущів вказано менше, ніж є насправді, це усього 12 видів, хоча їх набагато більше. Ми поки що виявили: *Larix decidua* Mill., *Pinus sylvestris* L., *Pinus nigra* Arn., *Pinus pallasiana* D. Don, *Picea abies* (L.) Karst., *Ginkgo biloba* L., *Pseudotsuga menziesii* (Mirb.) Franko, *Quercus robur* L., *Populus alba* L., *Populus x canescens* (Ait.) Smith., *Populus nigra* L., *Tilia cordata* Mill., *Tilia platyphyllos* Scop., *Tilia americana* L., *Tilia euchlora* K. Koch., *Tilia tomentosa* Moench., *Fraxinus excelsior* L., *Fraxinus pensylvanica* Marsh., *Ulmus glabra* Huds., *Ulmus pumila* L., *Fagus sylvatica* L., *Fagus orientalis* Lipsky, *Cornus mas* L., *Robinia pseudoacacia* L., *Morus alba* L., *Juglans nigra* L., *Padus serotina* (Ehrh.) Agardh., *Sambucus nigra* L., *Phellodendron amurense* Rupr., *Platyclus orientalis* (L.) Franco, *Taxus baccata* L., *Taxus cuspidata* Siebold et Zucc., *Thuja occidentalis* L. *Chamaecyparis pisifera* Sieb., (L.) Karst, *Picea engelmannii* Engelm., *Picea pungens* Engelm., *Tsuga canadensis* (L.) Carr., *Acer campestre* L., *Acer laetum* C. A.